

22 augustus 1972.

In de *Sunday Times* van gisteren een bericht uit Francistown in Botswana. Ergens vorige week kwam midden in de nacht een auto, een wit Amerikaans model, aanrijden bij een huis in een woonwijk. Mannen met bivakmutsen sprongen naar buiten, traptten de voordeur in en begonnen te schieten. Toen ze uitgeschoten waren staken ze het huis in brand en reden weg. De burens sleepten zeven verkoolde lichamen uit de smeulende resten: twee mannen, drie vrouwen, twee kinderen.

De moordenaars leken zwart te zijn, maar een van de burens hoorde hen onder elkaar Afrikaans spreken en was ervan overtuigd dat het blanken waren die hun gezicht zwart hadden gemaakt. De doden waren Zuid-Afrikanen, vluchtelingen die pas enkele weken eerder in het huis waren getrokken.

De Zuid-Afrikaanse minister van Buitenlandse Zaken, om commentaar gevraagd, noemt het bericht via een woordvoerder 'ongeverifieerd'. Er zal een onderzoek worden ingesteld, zegt hij, om te bepalen of de overledenen inderdaad Zuid-Afrikaanse burgers waren. En wat het leger betreft, een niet nader genoemde bron ontkent dat de Zuid-Afrikaanse strijdkrachten iets met de zaak te maken hebben. De moorden zijn vermoedelijk een interne ANC-aangelegenheid, oppert hij, die getuigt van 'aanhoudende spanningen' tussen facties.

Zo komen ze naar buiten, week in, week uit, deze verhalen uit de grensgebieden, moorden gevolgd door laconieke ontkenningen. Hij leest de berichten en voelt zich bezoe-

deld. Dus dit is waarnaar hij is teruggekomen! Maar waar ter wereld kun je je verstoppen zonder je bezoedeld te voelen? Zou hij zich schoner voelen in de sneeuw van Zweden, terwijl hij op grote afstand over zijn landgenoten en hun laatste capriolen las?

Hoe te ontsnappen aan de smerigheid: geen nieuwe vraag. Een oude vraag die knaagt als een rat en niet loslaat, die zijn gemene, etterende wond achterlaat. Gewetenswroeging.

‘Ik zie dat het leger zijn oude streken weer levert,’ merkt hij op tegen zijn vader. ‘In Botswana dit keer.’ Maar zijn vader is te behoedzaam om toe te happen. Als zijn vader de krant pakt, zorgt hij ervoor dat hij regelrecht doorbladert naar de sportpagina’s en de politiek overslaat – de politiek en de moorden.

Zijn vader koestert alleen maar minachting voor heel het continent ten noorden van hen. ‘Paljassen’ is het woord waarmee hij de leiders van Afrikaanse staten afdoet: onbeduidende tirannen die amper hun eigen naam kunnen spellen, zich in hun Rolls met chauffeur van het ene banket naar het andere laten rijden, Ruritaanse uniformen dragen, versierd met medailles die ze zichzelf hebben verleend. Afrika: oord van uitgehongerde massa’s over wie de baas wordt gespeeld door moordzuchtige paljassen.

‘Ze hebben ingebroken in een huis in Francistown en iedereen vermoord,’ houdt hij niettemin vol. ‘Hen geëxecuteerd. Inclusief de kinderen. Kijk. Lees het bericht maar. Het staat op de voorpagina.’

Zijn vader haalt zijn schouders op. Zijn vader kan geen woordvormen vinden die veelomvattend genoeg zijn om uitdrukking te geven aan zijn afkeer van, aan de ene kant, schurken die weerloze vrouwen en kinderen afslachten en,

aan de andere, terroristen die oorlog voeren vanuit veilige havens over de grens. Hij lost het probleem op door zich in de cricketuitslagen te verdiepen. Als reactie op een moreel dilemma is dat zwak; maar is zijn eigen reactie – aanvallen van woede en wanhoop – zoveel beter?

Ooit dacht hij dat de mannen die de Zuid-Afrikaanse versie van openbare orde verzonnen, die het immense systeem van arbeidsreserves en binnenlandse paspoorten en satellietsteden voor zwarten in het leven riepen, hun visie op een tragische misvatting van de geschiedenis hadden gebaseerd. Ze koesterden die historische misvatting omdat ze, geboren op boerderijen of in stadjes in het achterland, en geïsoleerd binnen een taal die nergens anders ter wereld gesproken werd, geen oog hadden voor de omvang van de krachten die de oude koloniale wereld sinds 1945 hadden weggevaagd. Maar zeggen dat ze een historische misvatting koesterden was op zichzelf al misleidend. Want ze lieten zich helemaal niet met geschiedenis in. Integendeel, ze keerden de geschiedenis de rug toe, deden die af als een hele hoop lasterpraat uit de koker van buitenlanders die Afrikaners minachtten en een oogje zouden dichtknijpen als ze werden uitgemoord door de zwarten, tot de laatste vrouw en het laatste kind aan toe. Alleen en zonder vrienden op het afgelegen puntje van een vijandig continent tuigden ze hun vestingstaat op en trokken zich terug achter de muren daarvan: daar zouden ze de vlam van de westerse christelijke beschaving brandende houden tot de wereld uiteindelijk haar verstand weer gebruikte.

In die trant spraken ze, min of meer, de mannen die de scepter zwaaiden over de Nasionale Party en de veiligheidsstaat. En lange tijd dacht hij dat het recht uit hun hart kwam. Maar inmiddels niet meer. Hun gepraat over het

redden van de beschaving, zo is hij nu geneigd te denken, is nooit iets anders dan bluf geweest. Achter een rookgordijn van patriottisme zitten ze op ditzelfde moment uit te rekenen hoe lang ze de voorstelling nog draaiende kunnen houden (de mijnen, de fabrieken) voordat ze genoodzaakt zijn hun koffers te pakken, alle belastende documenten te versnipperen en het vliegtuig te nemen naar Zürich of Monaco of San Diego, waar ze onder de dekmantel van holdingmaatschappijen met namen als Algro Trading of Handfast Securities al jaren geleden villa's en appartementen voor zichzelf hebben aangeschaft als verzekering tegen de dag van de afrekening (*dies irae, dies illa*).

Volgens zijn nieuwe, herziene denkwijze houden de mannen die het moordcommando naar Francistown hebben gedirigeerd er geen op een misvatting berustende kijk op de geschiedenis op na, en al helemaal geen tragische. Sterker nog, ze lachen waarschijnlijk in hun vuistje om mensen die zo dwaas zijn om er enigerlei kijk op na te houden. En wat het lot van de christelijke beschaving in Afrika betreft, daar hebben ze nooit een minuut van wakker gelegen. En dit – dit! – zijn de mannen onder wier vuile duim hij leeft!

Nog nader uit te werken: zijn vaders reactie op de tijden in vergelijking tot de zijne: hun verschillen, hun (doorslaggevende) overeenkomsten.

1 september 1972.

Het huis dat hij deelt met zijn vader dateert van omstreeks 1920. De muren, deels van baksteen gebouwd maar voor

het grootste deel van kleisteen, zijn inmiddels zo rot door het vocht dat omhoog kruipt uit de aarde dat ze zijn gaan brokkelen. Ze isoleren tegen het vocht is een onmogelijke opgave; het beste wat je kunt doen is een ondoordringbare strook beton rond de periferie van het huis aanleggen en hopen dat ze langzaam zullen drogen.

Uit een handleiding voor woningverbetering leert hij dat hij voor elke meter beton drie zakken zand, vijf zakken grind en een zak cement nodig zal hebben. Als hij de strook rond het huis tien centimeter diep maakt, berekent hij, zal hij dertig zakken zand, vijftig zakken grind en tien zakken cement nodig hebben, wat zes keer op en neer rijden naar de bouwmaterialenhandel impliceert, zes volle ladingen in een eentons truck.

Halverwege de eerste werkdag begint het hem te dagen dat hij een fout van rampzalige omvang heeft gemaakt. Of hij heeft de handleiding verkeerd gelezen, of hij heeft in zijn berekeningen kubieke meters met vierkante meters verward. Er zullen heel wat meer dan tien zakken cement plus zand en grind aan te pas komen om zesennegentig vierkante meter beton te storten. Er zal heel wat meer dan zes keer op en neer naar de bouwmaterialenhandel gereden moeten worden; hij zal meer dan alleen maar een paar weekends van zijn leven moeten opofferen.

Week in, week uit mengt hij, met behulp van een schep en een kruiwagen, zand, grind, cement en water; blok voor blok stort hij vloeibaar beton en egaliseert het. Zijn rug doet pijn, zijn armen en polsen zijn zo stijf dat hij nauwelijks een pen kan vasthouden. Meer dan alles vindt hij het werk geestdodend. Toch is hij niet ongelukkig. Wat hij aan het doen is, is wat mensen als hij al sinds 1652 hadden moeten doen, namelijk hun eigen vuile werk. Zodra hij

vergeet hoeveel tijd hij opoffert, begint het werk zelfs zijn plezierige kanten te krijgen. Er bestaat zoiets als een goed gelegde plaat, waarvan de goedgelegdheid voor iedereen duidelijk zichtbaar is. De platen die hij legt zullen zijn bewoning van het huis overleven, misschien zelfs zijn tijd op aarde overleven; in welk geval hij in zekere zin de dood te slim af zal zijn geweest. Je zou de rest van je leven kunnen doorbrengen met het leggen van platen, en elke nacht in de diepst denkbare slaap kunnen vallen, vermoeid door de pijn van eerzame arbeid.

Hoeveel van de haveloze werklieden die hij op straat tegenkomt zijn geheime makers van werk dat henzelf zal overleven: wegen, muren, hoogspanningsmasten? Een soort onsterfelijkheid, beperkte onsterfelijkheid, is kennelijk toch niet zo moeilijk te verwerven. Waarom blijft hij dan hardnekkig tekens op papier krassen, in de vage hoop dat mensen die nog niet geboren zijn de moeite zullen nemen ze te ontcijferen?

Nog nader uit te werken: zijn bereidheid zich op halfbakken projecten te storten; de gretigheid waarmee hij zich aan het creatieve werk onttrekt ten gunste van geesteloze nijverheid.

16 april 1973.

Dezelfde *Sunday Times* die, tussen onthullingen over vorige liefdesavonturen van leraren en schoolmeisjes in plattelandsstadjes, tussen foto's van pruilende sterretjes in minuscule bikini's, een boekje opendoet over wreedheden die door de ordetroepen zijn begaan, bericht dat de minister van Binnenlandse Zaken Breyten Breytenbach een vi-

sum heeft verleend om terug te komen naar zijn geboorteland en zijn ziekelijke ouders te bezoeken. Een visum wegens familieomstandigheden, wordt het genoemd; het geldt voor zowel Breytenbach als zijn vrouw.

Breytenbach heeft het land jaren geleden verlaten om in Parijs te gaan wonen en gooide kort daarna zijn eigen glazen in door te trouwen met een Vietnamese, dat wil zeggen een niet-blanke, een Aziatische. Hij trouwde niet alleen met haar, maar is, als men de gedichten mag geloven waarin ze voorkomt, hartstochtelijk verliefd op haar. Ondanks dat, zegt de *Sunday Times*, zal de minister het echtpaar uit mededogen een bezoek van dertig dagen toestaan tijdens hetwelk de zogenoemde mevrouw Breytenbach zal worden behandeld als een blanke, een tijdelijke blanke, een ereblanke.

Vanaf het moment dat ze in Zuid-Afrika arriveren worden Breyten en Yolande, hij tanig en knap, zij teer en mooi, achtervolgd door de pers. Zoomlenzen leggen elk intiem moment vast als ze picknicken met vrienden of peddelen in een bergstroompje.

De Breytenbachs verschijnen in het openbaar tijdens een literair congres in Kaapstad. De zaal is tot de nok gevuld met mensen die zich komen vergapen. In zijn toespraak noemt Breyten Afrikaners een bastaardvolk. Het is omdat ze bastaards zijn en zich schamen voor hun bastaardschap, zegt hij, dat ze hun onwerkelijke plan van gedwongen rassenscheiding hebben bekooktoofd.

Zijn toespraak oogst overdonderend applaus. Kort daarna vliegen hij en Yolande terug naar Parijs, en de zondagskranten hervatten hun menu van stoute stoeipoezen, ontrouwe echtgenoten en staatsmoorden.